

وتنهیی ئیدریس
به‌دلیسی
دیپورتووکا (تاج
التواریخ) ل سه‌دی
۱۶ دا

هه‌ولین ئیگرتنا میرگه‌هین گوردی و ده‌وله‌تا عوسمانی دنامه‌یین مه‌لا ئیدریسی به‌دلیسی دا

۱ نفیسین : د. نزار ئه‌یووب گولی

پیشگوتن :

پشکداریا کوردان د ئیکه‌م په‌قچوون و شه‌ری دناقه‌هرا
ده‌وله‌تا ئوسمانی و سه‌فه‌ویدا ئیک ژ بابه‌تین گرنگین دیروکا
ئیران و و ئوسمانی و کوردستان یه، چونکو نه‌ف شه‌ره ب
ره‌نگه‌کی سه‌ره‌کی دناق خاکا کورداندا روودا و کوردان
روه‌کی هه‌ری مه‌زن د گه‌ورینا ئاراسته‌یین روودانین وئ دا
هه‌بوو.

ل سالا ۱۵۰۱ ده‌وله‌تا سه‌فه‌وی ب شیوه‌یه‌کی فه‌رمی
ل ئیرانی هاته‌ دامه‌زراندن و دناقه‌هرا چند ساله‌کین
کیمدا هه‌موو رووبه‌ری ئیرانا نوکه‌ که‌فته‌ دبن ده‌سته‌ه‌لاتا
وئ شه، و سه‌بارت کوردستان هه‌ر ژ سالا ۱۵۰۷ ده‌وله‌تا
سه‌فه‌وی له‌شکه‌ره‌کی مه‌زن ژ بو «فه‌تخا کوردستان»
روانه‌ کر، و ل سالا ۱۵۰۸ باژیری دیاره‌که‌ری ستاند و
محمه‌دخان ئیستاچلو وه‌ک ئیکه‌م حاکم سه‌فه‌وی ل
دیاره‌که‌ر وه‌می کوردستان هاته‌ ده‌سته‌نیشانکر^(۱).

پشکداریا کوردان د ئیکه‌م په‌قچوون
و شه‌ری دناقه‌هرا ده‌وله‌تا ئوسمانی و
سه‌فه‌ویدا ئیک ژ بابه‌تین گرنگین دیروکا
ئیران و و ئوسمانی و کوردستان یه.

ل سالا ۱۵۰۸ ده‌وله‌تا سه‌فه‌وی

قی چهنه‌ی به‌شه‌ک ژ
میرگه‌هین کوردی ژ
هیرشا سه‌فه‌وییان پاراستی
بوون، ته‌خاسمه‌ کو
ده‌قه‌رتن وان چیاپی بوون،
ل سالا ۱۵۰۸ میر شه‌ره‌قی
به‌دلیسی په‌یوه‌ندی ب
شاه ئیسماعیلی سه‌فه‌وی
کر وه‌وله‌دا په‌ره‌کا
په‌یوه‌ندییان دناقه‌هرا
کوردان و سه‌فه‌ویاندا
ناقا بکته‌ و دیارکر
کو «میرین کوردان
دخوازن بکه‌ه‌قنه‌ ژیر
فه‌رمانا شاهی و ئه‌و جه‌ز

دکه‌ن مورشدی کامل (شاه ئیسماعیلی) ببین^(۲)، ل سه‌ر
قی بناخه‌ی ل دوزین سالا ۱۵۰۹ ژماره‌یه‌ک ژ میرین کورد ل
باژیری خوی سه‌ره‌ماندا شاهی کرن ل پیشه‌هاتا سه‌یره‌ ئه‌و بوو
کو شاهی فه‌رماندا ئه‌و هه‌می به‌ینه‌ گرتن و زیندانکر و
هنده‌ک میرین تورکین قزلباش د جه‌ین وان دانان^(۳)، و نه‌ف
روودانه‌ نیشان وئ چهنه‌ی بوو کو ده‌سته‌ه‌لاتا نوو دانیاندن ب
چ ریکه‌فتنان ناکته‌ و بتن زمانه‌ی هیری دنیا سیتا.

تابلويا پشكداريا
ميرين كورد
د شه رين سال (۱۵۱۵)
دا، ژ پـهـرتووكا
(تساج السواربخ) يا
(سه عددين خوجه)

هەر چهوا بیت ل سهر ناستن ههر دوو دموهلتان زی رموش
نارام نهبوو و دگهل و مرگرتنا دهستههلاتن ژلایین سولتان
سهلیمئ ئیکئ (۱۵۱۲-۱۵۲۰) هزرین دموهلتن ژبو سهکاناندا
بهرفرهههبوونا سهفهوی چوو دقووناغا پراکتیکی دا، و ل ۲۳
تهباخا ۱۵۱۴ شهري چالديران روودا کو ب شکهستهکا
مهزنا سهفهویان و ژدهستدانا پایتهختی (تهبریز) بداوی هات^(۴).
و ههرچهنده کو لهشکهريئ ئوسمانی پشتی قئ سهرکهفتنن
جارهکا دی خو ژ ناخا ئیران و کوردستانن فهکیشا لئ ئەف
شکهسته تیرا هندئ ههبوو کو کورد هزر د رزگاربوون ژ
دهستههلاتا سهفهویان بکهن.

ژلایهکئ دپه رهوش ل کوردستانن ژی هاریکار نهبوو،
چونکو میرین کوردان « دناف چیایان دا ب سهربهخویی و
ههر ئیک ژ وان ب خوهسهری حوکمئ خوه ریقهههبرن و توشن
دوو بهرکهکی و ههفرکیئ دناف واندا وهسا بهلاف بوو، و ژلی
«پهقیقا تهوحیدئ» ل سهر چ تشتهکئ دی ههفر نهبوون^(۵).
ههروهسا میرین کوردان ژ بهر گورزین قزلباشان هیژ و روومهتا
بهريئ نهمابوو، و گهلهک ژ وان پایتهختین خوه ژ دهست دابوون
و ب قاچاغی و فیراری ل ناف چیاياندا دژیان^(۶).

دقی گوتارا خوهدا دئ ب شیوهیهکئ سهرهکی
پشتههستن ل سهر تیکهستین نامهیین مهلا ئیدیرسی ب
خوه کهین نهوین ژلایین عهبدوولحههید خوسینی فه ب زمانن
فارسی و ههر ئیک ژ ماموستا فورال گهنج و نهزمی سهفگهن
ب و مرگپرانان تورکی هاتینه بهلافکرن، ئەفه ژلی چهندن
ژیدمیرین دی یین رهسهن و تاییهت ب بابهتن گوتاری فه.

بزاقین مهلا ئیدیرسی بهدلیسی و ریخستنا میرگههین کوردان ل دژی دهولتهتا سهفهوی

دناف وئ رهوشا مه ل سهری دیارکری دا رولئ
مهلا ئیدیرسی بهدلیسی دیار بوو وژلایین سولتانیه هاته
راسپاردن کو خواستا میرین کورد ژبو دموهلتا ئوسمانی
بکیشیت ووان ژ بو سهرهلدانن ل دژی سهفهویان هانهدمت.
دنامهیهکا خوهدا بو سولتانیه بهدلیسی دیار دکهت کو
ئەف کاری بو هاتیه راسپاردن یا ب ساناهی نینه چونکو
«میرین کوردان ل سهر ههفرکی و بئ تفاقین راهاتینه و
ئەز وهکو خالهکا بچوووک دناف بازنهیهکا بهرفرههه
بووم و من ئەو ههمی ل دور خوه کومدکرن»^(۷).

میرین کوردان « دناف چیایان دا ب سهربهخویی
و ههر ئیک ژ وان ب خوهسهری حوکمئ خوه
ریقهههبرن و توشن دوو بهرکهکی و ههفرکیئ
دناف واندا وهسا بهلاف بوو. »

مهلا ئیدریسی بریاردا کو ئه و ب خو ب گهشتهکۆ ل کوردستانه رابیت و میرین کورد ل سهر بهردهوامیڤ د بهرخودانیڤا هانیدهت.

کو ل «جفاتهکۆ» کومببن و بریارهکا ئیکگرتی بدن، ل سهر قی بناخه ی هژمارهکا میرین کوردان «یان ژى نوونه رین وان» ل بهدلیسی کومبوون^(۱) و دژیداراندا نامازه ب هندهک ژ وان میران هاتیه کرن وهک: مهلك خهلیل میری حسنکیڤا، شهرف بهگى بهدلیسی، داوود بهگ میری خیزانی، عهلی بهگى ساسونی، عهبدال بهگى نهمران و مهلك بهگى ههکاری.

و تیدا بریاردان کو: ل دهستیپیک ههر میرهک کونترولی ل سهر میرهگهها خوه بکهت و ژ ههبوونا سهفهوییان پاک بکهت، ههروهسا میرین کومبووی بههقرا بریاردان کو نامهیهک بو دهولهتا ئوسمانی بهنیرن داکو هاریکاری ژ بو وان رهوانه بکهت. ههروهسا داخوازکرن کو سهرکردهیهک ئوسمانی سهیرهشتیخ ل سهر کریارین لهشکهری بکهت «چونکو میرین کورد ژ بهر ههسوودی کس ب یا کهسی ناکهت» و ئهف خالا دووماهیخ نامازهیه ژ بو ریژهیا دووبهریکیخ دناق چهپهری کورداندا.^(۲)

د نامهیهکا خوهدا بو سولتانی ل ناچهراستا ۱۵۱۵ بهدلیسی داخواز کر کو دهولهتا ئوسمانی هیرشا خوه ل دژی سهفهوییان دهستیپیکهت و دیار کر کو نها ری ل ههمبهری ستاندنا ئیران و وهلاتی عهجهمان خوش بوویه و چ بهریهست و ئاستهنگ د ریڤکا واندا نهماینه، « لئ نهگهر سولتان ئهقان موجاهدان (مهبهستا وی میرین کوردان) ل ژیر پهروالیخ خوه کومنهکهت ل وی دهمی دئ شاه ب ریڤکا عراق و نازمه راباجانی هیرشی سهر دیاریه کری کهت، و نهگهر هاریکاری ژ بو موجاهدان گیرو بیت دئ بهرمایین لاوازین قزلباشان بهیز کهفن، ههروهکو ل ئهف سالی روودای»^(۳).

ئیکه مین کاری بهدلیسی دق جوارچوو قیدا هنارتنا نامه و قاسدان ژ بو دهقه رین برادوست و زمرزا (شنو) وستوون (شه مدینان) بو، د نامهیه کیڤا ژ میری برادوست یووسف بهگى غازی قران ناڤیری دیارکر کو ناه ئیسماعیل زور لاواز بوویه و دناقههرا ۲-۳ هزار زهلامان دگه لدا ماینه و ئه و ژى زور وهستیای و بی مورال و بی چهکن.^(۴)

ههروهسا بهدلیسی کورئ خوه ئه بولمه واهب هنارته دهف میرین بههدینان سولتان حسخ کورئ سهفه ددین و میری سهیید بهگى سورانی و وان ژى دلسوزی و راستگویییا خوه بو دهولهتا ئوسمانی دیار کر.

لسهر قی بناخه ی سهرهلدان ل دژی ههبوونا قزلباشان ل پتیریا دهقه رین کوردستان روودان و ههر زوو سهریازگهه وکه لایین سهفه وییان هاتنه ژ ناڤیرن، لئ مهزنتین سهرکهفتنا کوردان ستاندنا باژیری دیاریه کری بو کو وهک پایتهختی هه موو کوردستان دهاته لقه لهمدان.^(۵)

جهت ناماژ یه کو ل دهستیپیک ههر ئیک ژ قان سهرهلدانان ب تهنا سهری خوه بوون و ههماهنگی و ههفکاری دناقههرا واندا کیم بو لهورا نهشیان بهردهوامی ب خوراگری بدن، ههروهسا دهولهتا ئوسمانی ژى ژیه مژوولبوونا ب شهرئ دگهل میرهگهها زولقه دمر ل ۱۵۱۵ نهشیا بوو چ هاریکاریان ژ بو میرین کوردان بهنیریت و قی چهندی ری ل ههمبه سهفه وییان خوش کر کو جارهکا دی هیرشی سهر کوردستان بکهن و شاه ئیسماعیلی سهرکردهیخ خوه قهرهخان ئوستاجلو راسپارد کو دووباره دیاریه کر و دهقه رین دی یین کوردستان بیخیته ل ژیر رکیڤا سهفه وییان، و ژلایخ خوهقه قهرهخانی ب لهشکه رهک مهزنته هیرشی سهر کوردستان کر و شیا بگه هیته باژیری دیاریه کری، ههروهسا بهرمایین قزلباشان ب سهروکاتیا دورمیش خانی ل ئورقه، میردین، حسنکیڤا، خه ربووت و ئه رغنی ژى گه هشته هیزین وی و دوریپچهکا توند دانا سهر باژیری دیاریه کری.^(۶)

ژلایخ خوهقه بهدلیسی زانی کو سهرکهفتن ل کوردستان بجه ناییت نهگهر دوو کارین گرنه گ نهجام نهدهت، یا ئیک ئیکگرتنا هیزین ژیکه لاقین کوردان ل بن ئیک ئالا و یا دووی داخوازا هاریکاری ژ دهولهتا ئوسمانی، و ژیدمر دیار دکهن کو بهدلیسی داخواز ژ میرین کوردان کر

ژیلی کومبوونا میرین کورد مهلا ئیدریسی بریاردا کو
 نهو ب خو ب گهشته کئ ل کوردستان رابیت و میرین دی بین
 کورد ل سهر بهردمهوامیج د بهر خودانییدا هانیدمت، و هه قکاریج
 دناقههرا واندا پهیدا بکته، و ئیکهه مین پینگاڤا وی ژ کوردین
 برادوستی بوو کو د سهنگه ری بهراهیج شه رییدا بوون، و وی
 شیا په یوهندیین میری برادوست یوسف ئیسکه ندر بهگی
 دگهل میری ستوون ناسر بهگی و میری سوران و کوردین
 بابان و میری موکری سارم بهگی خوش بکته^(۱۴)، و ژ
 نهجامی قی هه فگرتن میرین کورد شییان له شکره کئ
 ۵۰۰۰ کهسی قزلباشان ب سهروکاتیا شاه ئیسماعیلی بخوه
 بشکین^(۱۵). پاشی بهرف دههرا بههدینان و بوتان چوو و میر
 سولتان حسین و میری بوتان شاه عهلی بهگی «سوز دان کو
 د گوهداریا خوهدا ژ بو سولتانی راستگو بن و همر جهه کئ
 دبن دهسته لاتا وانقه بیت خوتبهیا نهینیج ب ناقی سولتانی
 بهیته خواندن»^(۱۶). و ههر وهک ژ نامه یین مهلا ئیدریسی دهیته
 زانین نهوی بهری قان روودانان ژ په یوهندیین باش دگهل
 هندک ژ میرین کوردان هه بوون، بو نمونه دنامه یه کیدا
 دیار دکته کو میرزاده یج بوتان سهیید نهحمده بهگ «وهکو

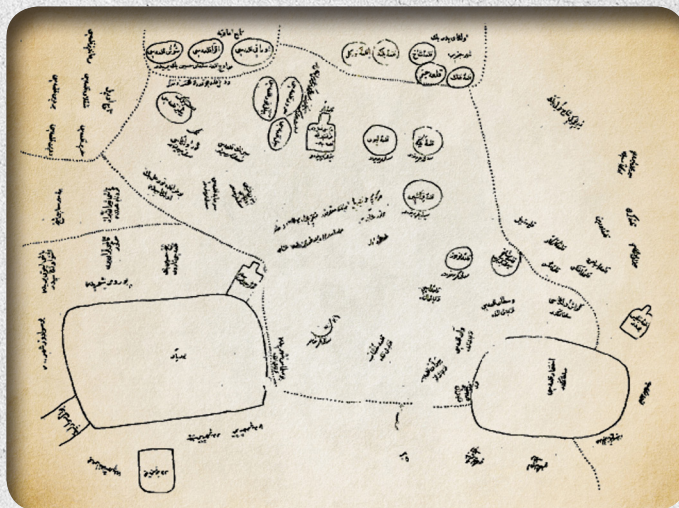
کورئ منه»، و دنامه یه کا دی دا
 بهحس میری بههدینان سولتان
 حسین دکته و دبیزیت «نهو
 ل جهی کورئ منه و گوهداریا
 من دکهن»^(۱۷).

ژلایه کئ دی قه میرین
 کورد بین پشکار د کومبوونا
 بهدلیسا دهست ب جیهه جیکرنا
 بریارین وی کرن و ههر ئیک ژ وان
 ژلایج خوهقه دهست ب دمرکنا
 هیژین قزلباشان ژ دهقه ریج خوه
 کرن، ل بهدلیسج میر شهرفی
 شیا هیژین قزلباشان بشکینیت

ومیرگهها خوه کونترول بکته، میری حسنکیفا مهلك
 خهلیلی ژ باژیری سیرتی ژ دهسته لاتا قزلباشان نازاد کر و
 نهحمده بهگ زرقی شیا باژیری میافارقینی بستینیت و نهحمده
 بهگ مهردیسی دهست خوه دانا سهر میرگهها ئاگیل و میری
 بوتان بهدر بهگی ههمی دهقه ریج دناقههرا جزیرا بوتان و باژیری
 مووسلج داگیر کرن، و میری سوران ههردوو باژیرین ههولیر و
 کهرکوک ستاندن و مهلك بهگ ههکاری ژ شیا هیژین
 قزلباشان ژ وهستان و نهخته ماری دمریخیت.^(۱۸)

لج سهرای قان سههرکهفتنان هیشتا دوریچا قزلباشان
 ل سهر باژیری نامه دی بهردهوام بوو، و دمهلهتا سهفهوی دهست
 ب هنارتنا لهشکران ژ بو هاریکاریا بهرمایین هیژین خوه ل
 کوردستان کر، ههروهسا دمهلهتا ئوسمانی ژ چ بهرسف ژ
 بو داخوایین میرین کوردان نه بوون، لهورا هندک ژ وان
 ژ سوزین مهلا ئیدریسی بقی ئومید بوون و ههولدان
 دووباره په یوهندیج ب دمهلهتا سهفهوی بکهن و پشته قانیا
 خوه بو وی رابگهه سین داکو ب قی رهنگی خوه
 ومیرگهه یین خوه ژ تولقه کرنا قزلباشان بیاریژن، ژلایج خوهقه
 دمهلهتا سهفهوی ژ ئههف چهنده ب دهلیقه زانی
 و دهست ب راکیشانا کوردان بو لایج خوه کر. مهلا ئیدریسی د
 نامه یه کا خوهدا بو سولتانی ل پاییزا ۱۵۱۵ ئامازه ب بیزاربوونا
 خوه و میرین کورد ژ خه مساریا دمهلهتا ئوسمانی دا و گوت:
 هه رچهنده کو من چه ندین جارن دیارکریه کو د ههوارا
 مه بهین لی «بارگهه جیهانه نا ههتا نوکه بهرسقا من
 نه دایه، قیجا چاقه ری بوون دریز بوو و میرین کورد ژ خه مساری
 و بی دلوقانیا دمهلهتا بی هیقی بووینه و هندک ژ میسران

سه رزنوو په یوهندی و
 نهرماتیج دگهل
 دوژمنان دکهن»^(۱۹) و
 بو نمونه بهدلیسی
 دیارکر کو شاه
 ئیسماعیل شیا به
 «ته ماعکری» میر
 زاهد بهگ ههکاری
 بخاپینیت و وی بو
 لایج خوه بکیشیت،
 لی ههردوو کورین وی
 بین میرخاس
 مهلك بهگ و سهیید
 محهمده بهگ ل دزی

نهخههین مهلا ئیدریسی بهدلیسی
 بو سولتان سهلیمن ئیک ۱۵۱۵.

بابیج خوه رابووینه و پشته قانین دمهلهتا ئوسمانی نه.^(۲۰)
 دمهلهتا سهفهوی ب قی چه ندی نهراوهستیا بهلکو ههولدا کو
 مهلا ئیدریسی ب خوه ژ بو لایج خوه بکیشیت، دنامه یه کا
 خوهدا بهدلیسی بو سولتانی دیار کر کو «دمه ئهژ دناق
 کوردین برادوستیدا کهسهک ژ دیوانا شاهی ژ تهبریژ هاته
 دهف من داکو من سهردا ببهت و ئیرتداد) بکته»^(۲۱).

